

MUZEY TUSHUNCHASI HAMDA JAHONDAGI ILK MUZEYLAR TARIXI

Jo'rayeva Muxlisa Orifjonovna

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

magistranti

muxlisajorayeva922@gmail.com

ANNOTATSIYA

Madaniy-ma'rifiy muassasa sifatida ommaning ijtimoiy ehtiyojlarini qondirish, ularni ma'naviy kamolotga yetkazishning asosiy vositalaridan biri muzeylar hisoblanadi. Ushbu maqolada aynan muzey tushunchasining tub mohiyati, mazmuni hamda dunyo muzeylarining dastlabkilari haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: jonli ertaklar, muzey, muzalar uyi, Ptolomey I, "nozik didlilar", Iskandariya kutubxonasi, museyon, Britaniya muzeyi, Xalqaro muzeylar kengashi, Xalqaro muzey kuni.

КОНЦЕПЦИЯ МУЗЕЯ И ИСТОРИЯ ПЕРВЫХ МУЗЕЕВ В МИРЕ

АННОТАЦИЯ

Как культурно-просветительское учреждение музеи являются одним из основных средств удовлетворения социальных потребностей населения и доведения его до духовной зрелости. В данной статье представлена информация о сущности понятия музея, его содержании и зарождении музеев в мире.

Ключевые слова: живые сказки, музей, дом муз, Птолемей I, «тонкие вкусы», Александрийская библиотека, музей, Британский музей, Международный совет музеев, Международный день музеев.

THE CONCEPT OF THE MUSEUM AND THE HISTORY OF THE FIRST MUSEUMS IN THE WORLD

ABSTRACT

As a cultural and educational institution, museums are one of the main means of meeting the public's social needs and bringing them to spiritual maturity. This article provides information about the essence of the concept of a museum, its content, and the beginnings of museums in the world.

Keywords: living fairy tales, museum, house of muses, Ptolemy I, "fine tastes", Library of Alexandria, museum, British Museum, International Council of Museums, International Museum Day.

KIRISH.

«Muzeun» - bu go‘zal buyumlar saqlanadigan, ilhom parilari to‘planadigan joy degan ma‘noni anglatadi. Shuningdek, «moziy» so‘zining «muzey» atamasiga monand ekanligini ham e‘tirof etish kerak. «Moziy» so‘zining lug‘aviy ma‘nosi tarix, o‘tmish degan mazmuni anglatadi. Muzeylar ham vazifasiga ko‘ra tarixni, o‘tmishni namoyish qilish bilan avlodlarga bilim beradi. Shunday ekan, muzeylar tarixdan saboq beradi, u xalqning asrlar davomida qo‘lga kiritgan yutuqlari, ilm-ma‘rifatga qo‘shgan hissasi haqida ma‘lumot beradi, ko‘rgazmali, ishonchli, ilmiy asoslar bilan insoniyatga ma‘rifat tarqatadi desak xato bo‘lmaydi.

ADABIYOTLAR TAHILI VA METODOLOGIYA

Muzeylar orqali tarixiy va madaniy merosiga bo‘lgan munosabat ifodalanadi. Muzeylarda moddiy va ma‘naviy madaniyat yodgorliklarini to‘plash va namoyish etish barobarida ilmiy-ma‘rifiy hamda ta‘lim-tarbiyaviy yo‘nalishdagi ishlar ham olib boriladi. Muzeyshunoslik bugungi kunga kelib o‘zining muayyan faoliyat turiga ega soha. Ya‘ni muzeylar turli to‘plamlarni butlaydi va o‘rganadi. Ilmiy hujjatlarni tayyorlaydi, muzey ashyolarini saqlash va ta‘mirlash tartibini yaratadi, monografiya, katalog, yo‘lko‘rsatkichlar nashr etadi. Zamonaviy muzeyshunoslik ishlab chiqqan ilmiy usul va metodologiya asosida ekspozitsiyalarda ilmiy tashviqotlar olib boradi. Siyosiy, ilmiy, madaniy, iqtisodiy ehtiyojlarni qondiruvchi muzeyning paydo bo‘lish tarixi esa olis davrlarga borib taqaladi.

MUHOKAMA

Muzey tushunchasi ilk bor XV asrda kirib kelgan. Avval muzey deb antik yodgorliklar to‘plami va san‘at asarlariga, keyinchalik tabiat olamining namunalari va barcha noyob, g‘alati narsalarga aytilgan bo‘lsa, XVI asrning ikkinchi yarmiga kelib “muzey” termini nafaqat buyumlar to‘plamiga, balki ular saqlanayotgan, ilmiy o‘rganiladigan va namoyish etiladigan binoga nisbatan qo‘llaniladi. XX asr boshida yuz bergan inqilobiy voqealar jamiyat hayotining barcha sohalarida o‘zgarish yasadi. Dastlab muzeylar faqat “nozik didlilar” uchun bo‘lsa, so‘ngra aholining barcha qatlamlari uchun baravar ochiq xizmat qildi [1]. Muzeylar o‘z kolleksiyasini saqlash va hujjatlashtirishdan tortib, tadqiqotchilar va mutaxassislariga xizmat ko‘rsatish hamda keng jamoatchilikka xizmat ko‘rsatishgacha bo‘lgan turli maqsadlarga ega.

Ilk muzeylar qachon tashkil topgan degan savolga javob olish uchun tarix kitobining anchayin oldingi sahifalariga nazar tashlashga to‘g‘ri keladi. Muzeyning o‘tmishdoshlari tabiat va ijtimoiy hayotdan olingan asl buyumlarni xo‘jalik

maqsadlarida va moddiy boylik sifatida emas, balki memorial guvohnoma va estetik qimmatli asl narsalar sifatida saqlana boshlagan davrda yuzaga kelgan. Miloddan avvalgi XVI asrga oid Kritdagi Knos saroy xazinasi, miloddan avvalgi XIII-XII asrlarga oid Xitoydagi Vanlar saroyi va ink kohinlarining arxivi, Nineviya saroy kutubxonasi va boshqa shu kabi osori-atiqalarda muzeylarning dastlabki ko‘rinishlari aks etadi. Qadim zamonlardan ibodatxonalarda to‘planib borgan noyob buyumlar keyinroq, xususan, miloddan avvalgi III asrlarga kelib, shaxsiy to‘plamlarda jamlanib bordi. Varres, Sulla galereyalari, Serviliy, Krase, Lukull, Pompei, Sezar va boshqa to‘plamlar so‘zimizga misol bo‘lib xizmat qiladi.

Ma‘lum bo‘lgan eng qadimgi muzeylardan biri Neo-Bobil imperiyasida (Iroqda) malika Ennigaldi tomonidan qurilgan Ennigaldi-Nanna muzeyidir. Miloddan avvalgi 530-yil va undan oldingi Mesopotamiya sivilizatsiyalariga oid artefaktlarni o‘z ichiga olgan. Shunisi e‘tiborga loyiqki, ushbu joydan uchta tilda yozilgan loydan yasalgan baraban yorlig‘i topilgan bo‘lib, unda muzey buyumining tarixi va topilishi haqida ma‘lumot berilgan [2]. Qadimgi yunonlar va rimliklar ham san‘at va buyumlarni to‘plashdi va namoyish qilishdi. Klassik davrda muzeylar ibodatxonalar va ularning uchastkalari bo‘lib, ularda nazr qurbonliklari to‘plamlari joylashgan edi. Bog‘larda, forumlarda, teatrlarda, hammomlarda rasmlar va haykallar namoyish etildi[3]. Qadimgi o‘tmishda kutubxonalar va muzeylar o‘rtasida deyarli farq yo‘q edi, ularning ikkalasi ham binoni egallagan va ular ko‘pincha ma‘bad yoki qirollik saroyi bilan bog‘langan.

Butun dunyoda birinchi Museyon ya‘ni ma‘bud - yoki muzalar, ilhom parilarining uyi miloddan avvalgi 290-yilda paydo bo‘lgan deb hisoblanadi. Makedoniyalik Aleksandrning sarkardalari va vorislaridan biri Ptolomey I dastlabki muzeyning tashkilotchisi sifatida e‘tirof etiladi. Manbalarga ko‘ra ungacha ham «muzalar uyi» ibodatxonalar mavjud bo‘lgan bo‘lishi mumkin, ammo Iskandariya ibodatxonasi muzeylar tarixining tamal toshini qo‘yishda muhim ahamiyat kasb etadi deya hisoblanadi.

Iskandariya muzeyi dunyodagi eng qadimgi muzeylardan biri hisoblanadi. U Iskandariya kutubxonasiga ulangan. Muzey kutubxonadan boshqa binoda bo‘lganmi yoki kutubxona majmuasining bir qismi bo‘lganmi, aniq emas. Muzey haqida kam narsa ma‘lum bo‘lsa-da, u Uyg‘onish davrining dastlabki davridagi muzeylar uchun ilhom manbai bo‘lgan[4] Qirollik saroylari ham zabt etilgan hududlardagi san‘at buyumlari va boshqa qirollik elchilarining sovg‘alari bilan jihozlangan o‘ziga xos muzey bo‘lib xizmat qilgan, bu esa hukmdorga yig‘ilgan kolleksiyalarni mehmonlarga va tashrif buyurgan oliygohlarga ko‘rsatish imkonini beradi. [5]

Shuningdek, Iskandariyada Ptolemey II Filadelf davridan boshlab (miloddan avvalgi 285-246 yillar) birinchi zoologik park tashkil etilgan. Dastlab Filadelfus tomonidan Afrika fillarini urushda qo'llash maqsadida qo'llanilgan bo'lsa, fillar, shuningdek, boshqa hayvonlar namunalari, jumladan, tuyaqushlar, zebralar, leopardlar, jirafalar, karkidonlar va pitonlarni ko'rsatish uchun ham ishlatilgan[6].

Ilk muzeylar badavlat shaxslar, oilalar yoki san'at muassasalari, noyob yoki qiziq tabiiy obyektlar va artefaktlarning shaxsiy kolleksiyalari sifatida boshlangan. Ular ko'pincha "ajoyib xonalar" yoki qiziqishlar kabinetlarida namoyish etilgan. Ushbu zamonaviy muzeylar dastlab G'arbiy Yevropada paydo bo'lgan, keyin dunyoning boshqa qismlariga tarqaldi[7].

Ushbu muzeylarga jamoatchilik kirishi ko'pincha "hurmatlilar", ayniqsa shaxsiy san'at kolleksiyalari uchun mumkin edi, lekin egasi va uning xodimlarining xohishiga ko'ra. Bu davrda erkaklar uchun elita olamida yuqori ijtimoiy mavqega ega bo'lishning bir usuli - bu qiziq narsalarni yig'uvchiga aylanish va ularni namoyish qilish edi. Ushbu to'plamlardagi ko'plab narsalar yangi kashfiyotlar edi va bu kolleksionerlar yoki tabiatshunoslar ishi edi. Chunki bu odamlarning ko'pchiligi tabiiy fanlarga qiziqish bildirgan va ularni olishga intilgan. O'z kolleksiyalarini muzeyga qo'yish va ko'rgazmaga qo'yish orqali ular nafaqat o'zlarining ajoyib topilmalarini namoyish etishdi, balki muzeydan "qadimiy matnlarni yanada kengroq tarqatish, sayohatlarni ko'paytirish usuli sifatida foydalanishdi[8].

Butun dunyo madaniyat va san'at ixlosmandlari uchun o'tmishdan «jonli ertaklar» hikoya qiluvchi sokin va sirli go'shalar – muzeylar doim ham alohida e'tiborga loyiq bo'lib kelgan. Shu bois ham 18 – may butun dunyoda muzeylar kuni sifatida nishonlanishi aynan muzeylar faoliyatiga qiziquvchilar uchun notanish ma'lumot emas, deb bemalol ta'kidlashimiz mumkin. Har yili 18-may kuni dunyo bo'ylab muzey xodimlari o'zlarining professional bayramlarini - Xalqaro muzey kunini nishonlashadi. Bu ko'pchilik taxmin qilganidek, birinchi muzey ochilgan kun bilan bog'liq emas. Bu an'ana dastlab 1977 - yilda, Xalqaro muzeylar kengashining (ICOM) navbatdagi yig'ilishida o'rtaga tashlangan taklif bir ovozdan qabul qilinganidan buyon davom etib kelmoqda[9].

XULOSA

Muzeylar madaniy-ma'rifiy muassasa hisoblanib, uning vazifasi tarixiy hujjatlar, madaniy va ma'naviy yodgorliklarni to'plash, tabiiy boyliklardan namunalar jamlash va saqlash, ularni ilmiy jihatdan o'rganib ko'rgazmalarga qo'yish va keng xalq ommasiga havola qilishdan iborat. Muзейlar aholining keng

tabaqalari o'rtasida madaniy-ma'rifiy ishlarni olib boradi. Muzeylar faoliyati xalqning tarixiy taraqqiyot jarayonida rivojlanib borishi, qo'lga kiritgan yutuqlari hamda qoldirgan boy madaniy-ma'naviy merosi xususida juda katta bilimlar beradi. Muzeylar faoliyatini yaqindan o'rganish, ularning mazmun va ma'no jihatdan rang-barang turlarini ajrata bilish, xalq ommasi orasida keng targ'ib etishning xilma-xil usullarini joriy qilishimi muhim hisoblanadi. Muzey haqida batafsil ma'lumotlarga ega bo'lish, dunyo va mahalliy muzeylar tarixini kengroq o'rganish inson ongini rivojlantiradi. Yuqorida ko'rib o'tganimizdek, muzey tushunchasi hamda ilk dunyo muzeylari tarixi bir necha ming yillarga borib taqaladi. Bugungi rivojlanish zamonida xorij muzeylarga onlayn sayohatni uyushtirish ham mumkin. Kelgusida O'zbekistonda ham ana shunday muzeylar tashkil qilish orqali yoshlarni tariximizga qiziqtirish masalalarini ko'rib chiqsak yaxshi bo'lardi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Kuryazova D. Muzey ishi tarixi va nazariyasi. O'quv qo'llanma. – T.2007 y.
2. Wilkens, Alasdair. The story behind the world's oldest museum, built by a Babylonian princess 2,500 years ago. 2011 y.
3. Van Buren, E. Douglas. Museums and Rare Shows in Antiquity.1922 y.
4. Genoways, Hugh; Andrei, Mary Anne, eds. Museum Origins: Readings in early museum history and philosophy. 2008 y.
5. "Museums in the Ancient Mediterranean". World History Encyclopedia.
6. Hubbell, H. M. Ptolemy's Zoo. The Classical Journal. 1935 y.
7. Chang Wan-Chen, A cross-cultural perspective on musealization: the museum's reception by China and Japan in the second half of the nineteenth century in Museum and Society. 2012 y.
8. Paula Findlen, Possessing Nature: Museums, Collecting, and Scientific Culture in Early Modern Italy. Berkeley, California: University of California Press. 1994 y.
9. Bobir Boltayev. Muзейshunoslik fanidan uslubiy – qo'llanma. "Durdona" nashriyoti, Buxoro. 2016.